

Elnarə AKİMOVA

2019-u daha çox "Kitab ili" kimi seçiyələndirməyi geridə qalan çətin faktları, gedişatın özü ləhbüddir. Bu zaman kəsimi daha çox üdəbi-mədani hərəkat dalgəsində dövr etdi: Nasimi ilə ilə əlaqədar olaraq böyük şairə həsr olunmuş kitab və məqalələrini ərsəyə gəlməsi, XX əsr aydınlardan bir çoxunun - Məhəmməd Hadi, Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd Cəfəroğlu, Əhməd bəy Ağaoğlu, Cəlil Məmmədquluzadənin yubileyli ilə əlaqədar olaraq həmin dövrdə dəri yazılarn sistemliliyi, ələcə də xəssi və müəyyən qurumların aydınlı vəsait hesabına çap olunan bir sıra görəkli kitabların çapı ilə.

Prezident İlham Əliyevin İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinin qeyd olunması haqqında 15 noyabr 2018-ci il və 2019-cu ilin Azərbaycan Respublikasında "Nəsimi ili" elan edilməsi haqqında 11 yanvar 2019-cu il tarixli sərəncamından sonra ölkəmizdə, onun hədüdlərindən kənarə və AMEA-da İmadəddin Nəsimiyə həsr olunan silsilə tədbirlər keçirildi. Moskva'da Nəsimiyə büst və heykəl ucaldılması, həmçinin Heydər Əliyev Fondu tərəfindən keçirilən Nəsimi-şair, incəsənət və mənəviyyət festivallarını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu sərəncamlar və ondan irəli gələn tədbirlərin keçirilməsi böyük sənətkar dünyaya tanıdılması baxımından özünəməxsus əhəmiyyət kəsb edir.

"Nəsimi ili" çərçivəsində böyük müəfəkkirə həsr olunan 40-a yaxın kitab və çoxsaylı məqalə nəşr edildi. Onlarca monoqrafiyə ölkəmizdə və xaricə çapdan çıxıb, müxtəlif dillərə tərcümə olundu. AMEA-da Nəsiminin 650 illik yubileyinə həsr olunan "Ey Nəsimi, cəhannı tədi sözlər..." və "Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsimi" mövzusunda II beynəlxalq elmi konfransın keçirilməsi və kollektiv monoqrafiyanın çapı, akademik İsa Həbibbəylinin "Cəhannı sığmayan Azərbaycan şairi" (azərbaycan, rus, ingilis dilində), Rafael Hüseynovun "Məkənsiz və zamənsiz Nəsimi", Səadət Şixiyevanın "Nəsiminin lirikəsi: irfani mündəricə və poetik zinetlər", Teymur Karimlinin "Çağdasız Nəsimi", Fıradın Qurbansoyun "İmadəddin Nəsimi. Həyatı və yaradıcılığı", Qəzənfer Paşayevın "Nəsimi: edamdan sonrakı həyat", "İmadəddin Nəsimi. İraq Diyanı", Məhira Quliyevanın "Nəsimi və söz", Fəridə Əzizovanın "İmadəddin Nəsimi orta əsr mənəbələrində və ədəbiyyatşünaslıqda" monoqrafiyaları, Zəmirə Soforova, Möhsən Nəğəsoyulu, Nəzakət Məmmədli, Yaqub Babayev, İslam Sadıq və digərlərinin məqalələrini çapı böyük şairin yubileyinə la-

yıqlı töhfə kimi qiymətləndirilir bilər. Akademiya ilə TÜRKSOY təşkilatının birlikdə Nəsiminin əsərlərini 14 dilə çevirib nəşr etməsi, ələcə də 200-ə yaxın şeirinin aşkar edilərək yenidən çap olunması da ilin mühüm hadisələri sayılmalıdır.

Daha bir kitab təntənəsini Bakı İdman Sarayında Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə 27-29 sentyabrda keçirilən VI Beynəlxalq Kitab Sərgi-Yarmarkasında yaşadıq. Ötən illərə nisbətən son sərgi canlılığı, daha çox diqqət və maraqa kəsb etməsi, təqdimatlar silsiləsinin çoxcəhətliliyi ilə fərqləndi. Üç gün ərzində 81 yerli və 22 ölkədən 40 xarici nəşriyyat, poliqrafiya müəssisəsi, kitab evləri və s. qurumlar öz nəşrlərini sərgilədi, sərgi çərçivəsində tanınmış şair-yazıçıların, elm adamlarının iştirakı ilə çoxsaylı kitab təqdimatları, izmar gününə və s. tədbirlər təşkil olundu.

Sentyabrın 30-dan oktyabrın 4-dək Bakıda IV "LİFFI" Avrasiya Ədəbiyyat Festivalı keçirildi. İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinə həsr olunmuş bu Beynəlxalq tədbirə 52 ölkədən 150-dək yazar qatılmışdı. Xatırladığımız ki, 2018-ci ildə Rusiyanın Soçi şəhərində keçirilən III "LİFFI" festivalında 27 ölkədən müəlliflər arasında Azərbaycan yazıçısı Vəris Yolçuyev qalib olmuşdu və qaydalarla uyğun olaraq, növbəti festival qalibin vətəninə təşkil olunduğundan bu il tədbirə ev sahibliyi Bakı etdi.

Ötən il noyabrın 18-də Cəlil Məmmədquluzadənin noticələri Martin Cavanşiri və Pəmişlav Cavanşirin Azərbaycanca gəlməsi ölkə mediasını çevrələyən hadisələrəndə oldu. Qonaqlar üç gün ərzində müxtəlif tədbirlərdə, görüşlərdə oldular. Fəxrə Xiyabanda Ünümmillilə lider Heydər Əliyev və bəbalərini qəbrini ziyarət etdilər, Ədəbiyyat İnstitutunda, Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyində oldular, Cəlil Məmmədquluzadənin ev muzeyinin təmirindən sonra ilk dəfə açılış onların iştirakı ilə reallaşdı. "Ədəbiyyat qəzeti"ndə gərkəmli yazıçının noticələri ilə müsahibə yayımlandı (30 noyabr, 2019). Cəlil Məmmədquluzadənin yeni təmirdən çıxmış ev muzeyinin açılış lentini onun varislərini əli ilə kəsmək arzusunı yəqin ki, ancaq xəyal etmək olardı. Bu mənada, həm Cəlil Məmmədquluzadənin varisləri, həm də möhtəşəm görüşün reallaşmasında böyük xidməti olan cəllüşünas alim, akademik İsa Həbibbəyliyə bu işdə böyük təşəkkür düşür.

Mükafatlar. 2019-cu ildə hansı mükafatlarla yadda qaldı? Əvvəlcə hər il dünyanın diqqətini yəndəliyi Nobel mükafatından başlayaq. Ötən il ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatının qalibləri 2018-ci il üçün polşalı Olqa Tokarçuk, 2019-cu il üçün Avstriya yazıçısı Piter Handke oldu. Bukere isə "The Testaments" romanına görə Marqaret Etvud və "Qız, qadın, başqalar" əsərinə görə Bernardin Evaristo (2019, 15 oktyabr) layiq görüldülər.

Mayın 17-də Beynəlxalq Muğam Mərkəzində "Qızıl Kəlmə" ədəbi mükafatının 2018-2019-cu illər üzrə qalib əsərləri seçildi. Şərif Ağayarı "Arzulardan sonrakı gəhar", Mübariz Örenin "Balıq gülüşü" əsərləri nəsr, Salam Sarvanın "Heykəl tənhalığı", Vaqif Bəhmenlinin "Qənsiz saşaq" və İbrahim İlyayelun "Şair olmaq zillimdir" şeir kitabları poeziya, Yaqub Babayev

2019 -

"Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər)", Abid Tahirlinin "Mətbuat: millətin dili, gücü və güzəüsü" kitabın "ədəbi tənqid və publisistika", Vilayət Hacıyev Hayriyax Böllün "Kişisiz ev" romanına, Seyfəddin Hüseynli Culian Bamsın "Aqibət duyğusu" romanına görə "orijinaldan bədi tərcümə" nominasiyası üzrə mükafatlandırıldı. Reyhan Yusifqızının "Dostum Mimi", Solmaz Amanovanın "İlmənin macəraları", Rafiq Yusifqızının "Nağil çapısı" kitabları "Uşaqlar üçün yazılmış bədi əsərlər" nominasiyasında mükafat aldı. Müsəbiqənin "Şəns" ödülü isə Şahano Müşfiq ("Şahənən nağil") və Sadıq Qarayev ("Sahibsiz kölgələr") təqdim olundu.

Milli düşüncə hədüdlərində. Ötən il XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaranan aydınlardan yubiley illerinin qeyd olunması baxımından yadda qalan oldu. Cəlil Məmmədquluzadənin 150, Əhməd bəy Ağaoğlunun 150, Əli bəy Hüseynzadənin 155, Əhməd Cəfəroğlunun 120, Məhəmməd Hədinin 140 illiyi bir ilin məfkurə dalgəsına köklənəsi baxımından müstəsna məqar idi. Cəfəroğlu ilə bağlı proqram Bədirxan Əhmədlinin "Əhməd Cəfəroğlunun Azərbaycan ədəbiyyatının dövrəşdirilməsi konsepsiyası" ("Ədəbiyyat qəzeti", 2019, 28 dekabr), Orxan Arasın "Bir əfsanə adam - Əhməd Cəfəroğlu" ("Ədəbiyyat qəzeti", 2019, 15 oktyabr) yazıları, ələcə də, dekabrın 20-də AMEA Ziya Bünyadov adına Şərqişünaslıq İnstitutunda ona həsr edilmiş elmi sessiya böyük alimə verilən qədərşünaslıq nümunələri oldu.

Əhməd Ağaoğlu ilə bağlı il boyu silsilə məqalələr işıq üzrə gördü. Müxtəlif məkənlərdə konfranslar, elmi sessiyalar təşkil olundu. Vilayət Quliyev, Abid Tahiri, Firdovsiyyə Əhmədova, Şahab Şamqolli, Solmaz Tohidli, Nikpur Cabbarlının böyük müəfəkkirə həsr olunmuş yazıları, "Əhməd Ağaoğlunun məktubları" kitabı və s. günün düşüncə müstəvisindən analiz edildi. Bura həmçinin "Ədəbiyyat qəzeti"nin "Müzakirə saatı"nda təşkil olunan "Milli ədəbi-mədəni düşüncə tariximizə baxış" mövzusunda polemikanı, ələcə də "Ədəbiyyat qəzeti"nin Məhəmməd Hədinin 140 illiyi ilə bağlı hazırladığı, şairin həyatı, yaradıcılığı və ölümi ilə bağlı yeni faktoloji materiallarla zongin "Xüsusi buraxılış", Anarın "Əhməd bəy Ağaoğlu: Mən kiməm?" (525-ci qəzet, 2019, 25 sentyabr) və Əli bəy Hüseynzadəyə həsr etdiyi "Ücündərdil dilimin həqiqətin böyüyü" ("Ədəbiyyat qəzeti", 2019, 21 sentyabr) məqalələrini, bu, sıradə Azər Turanın bütünlükdə XX əsrin "oxunusunu" verən konseptual yazılarını - "Zəki Validi Toğan mifi", Məhə-

məd Hadi haqqında yazdığı "Heykəl dilomə, heykəl-qəbirmdir o əflak", Səməd Mənsur haqqında "Poeziyamızın mifi - Hepsini rəngidirdi", Əli bəy Hüseynzadə haqqında "115 yaşlı "Hali vətən", Ömər Faiq Nəmənzadə haqqında "Bəxtli bu dünyadan bəxtsiz getdi", "Təbrizin qarğınmış şairi - Biriya", "Örtögröl Cavid - ölüme tərk edilən", Mikayıl Rəfilin haqqında "Şeyrim sərbəst, fikrim fəzalar qədr dıbsız" və s. məqalələrini əlavə etsək həm XX əsrin əvvəllərini ədəbiyyat tarixinin, həm də sovet dövrü irsi təhrif olunan bir çox şəxsiyyətlərin yaradıcılığının ədəbi proses zıvəsindən təhlil edildiyini gərmək olar.

Gərkəmli şairimiz Məmməd İsmayılın adı öten il onun yalnız 80 illiyi münasibətli keçirilən tədbir, haqqında yazılan məqalələr ilə bağlı işləklil qazanmadı, belə ki, onun "Ədəbiyyat qəzeti"ndə çap olunan yeni şeirləri, dünya ədəbiyyatından etdiyi müxtəlif tərcümələr şairin bu yaşda belə ədəbiyyat duyğunun yeni olmasını göstərəcəsinə çevrildi.

İsa Həbibbəylinin 70, Nəzami Cəfərovanın 60 illiyi il boyu onlara ünvanlanan təbril yazıları ilə davam etdi.

Ötən il şairə Nurengiz Günün 80 illik yubiley tədbirlərini keçirdiyi tarix kimi də əlamətdar oldu. Müxtəlif vaxtlarda Mədəniyyət Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrında, Azərbaycan Yazıçılar Birliyində anım tədbirləri təşkil edildi, televiziya xətarisənə həsr olunmuş proqramlar hazırlandı. Miniatur Kitab Muzeyində Nurengiz Günün yubileyinə həsr olunmuş "Səksən yaş səksən an" miniatur kitabının təqdimat mərasimi keçirildi. Şair Elçin İskəndərzadə şairinin 80 illiyinə "Günəşin elçisi" esse-monoqrafiyasını yazdı. Nurengiz Günün tür ruhuna bağlılığında, Nazim Hikmət, Xəlil Rza Ulutürk şeirindən, Qarabağ əğrısı, Xocalı faciəsinə həssas münasibətdən, pəstə və şeirlərindən, ailə-şəxərə bağlarından bəhs edən kitabda bir-biri ilə kontrast təşkil edən "günəş" və "ağn" situasiyaları burada əsas tərkib elementinə çevrilərək əsrin ovad şüjetini yaradırlar.

Ötən il Prezident İlham Əliyevin 25 may 2019-cu il Sərəncamına əsasən, bir sıra mədəniyyət xadimlərinə fəxrli adlar verildi. Musa Yaqub, Ramiz Rövşən və Vahid Öziq Xəlq şairi, Kamal Abdulla, Natıq Rəsulzadə və Afaq Məsud Xəlq yazıçısı, Vaqif Bayatlı Odər, Elçin Hüseynbəyli və Firdüz Mustafa Əmökdar incəsənət xadimi və Asim Yadıqar, Vaqif Ölxlanlı Əmökdar mədəniyyət işçisi adına layiq görüldülər.

"Kitab ili"nin daha bir nümunəsi. Ötən il ölkə başçısının ədəbiyyata dəstək məq-

KİTAB İLİ

İlin ədəbi mənzərəsi

sədlə Yazıçılar Birliyinə ayırdığı müəyyən vəsait müxtəlif kitablar çap olundu. Əli Kərimin "Metronun yaylı qapıları" və İsi Məlikzadənin "Qatarda" kitabları iki dəyərli sənətkarın irsinin yeni nəslə tanındılması baxımından uğurlu seçim sayılmalıdır. Cavanşir Yusiflinin "Söz, mətn, işarə", İlham Qəhrəmanın "Şairin vətəni sevgidir" və s. kitabları da bu sırada əhəmiyyəti yer tuturlar. Rəşad Məcidin günün içindən çıxan, daha çox cariliyə hesablanmış status-esselərinin "Qələmsiz yazılanlar" kitabında təqdimi geniş performans və bəlkə imkanların meydan suladığı indiki zamanda fərdi məqamları belə ictimai statusda təəcəssümünü verir.

"Ədəbiyyat qəzeti" yayınları seriyasından çap edilən və oktyabrın 14-də AYB-nin Natəvan klubunda ictimaiyyəti təqdim olunan beş kitabı - "Müstəqilliyin ədəbiyyatı müzakirə diskursunda" (Elnarə Akimovanın moderatorluğu ilə), "Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçıları. 1901-2017" antologiyası (Əyyub Qiyasın tərtib və tərcüməsində), "İşıq" (Günə Eyyvazlı), "Dördüncü divar" (Samirə Əşrəf) və "Ekranlaşdırılmış ədəbi əsərlər" (Sevdə Sultanova), eləcə də sonradan bura əlavə olunan "Ədəbi" kəpənək effekti" (Mətanət Vahid) və sair Faiq İsmaylov haqqında yazılan "Doğumun unudulmuşu" (Ülvi Babasoy) kitablarını, həmçinin bir qism ədəbiyyatı adınəna verilən "Əli Hüseynzadə" mükafatını xüsusilə vurğulamağa görə var. Onların hər biri qəzetdə sərgilənmiş məqalələrin, layihələrin notəçisi olaraq hələmiş kitablar və demək ki, ilk növbədə, ədəbi-mədəni, elmi-kulturoloji istiqamətdə müxtəlif rəqəslərə, sağlām və rəngarəng ədəbi müstəvələrə yer ayırmaqla funksional olmağa çalışın qəzetin öz işinə verdiyi böyük dəyərdir.

"Ulduz" jurnalının "Ulduzlu nəşrlər" seriyasından gərəkəşdirdiyi bir qism kitabların çapını da gənc imzaların mətnlərinin sistemli şəkildə prosessə yeriməsi, rezonans verməsi baxımından təqdir etməliyik. Faiq Hüseynbəylinin "Sevgi heykəli", Səxavət Sahilin "Nə ağacın nəğmələri", Günay Səmə Şirvanın "Cəbənyastığı mövsümü", Fərhanın "Şeircəsinə" adlı şeirlər, Tələh Mansurun "Connətik günəh", Orxan Həsənin "Metro terminalının sevgisi" kimi heykəllər kitabları, eləcə də Məmməd Məmmədinin tərcümədə ispan yazıçılarının povest və hekayələrindən ibarət "Ay işığı",

Samirə Məmmədlinin "Sözün yaddaş ağrısı" kimi məqalə və esselər kitabını qeyd etmək olar.

Ədəbiyyata elmi bəxış. Ədəbiyyatın elmi kimi öyrənilməsi, cəmiyyətdə ötürülməsi, tanındılması istiqamətində öten il diqqət çəkən bir qism elmi kitabların çapı ilə xarakterik oldu. Onlardan biri akademik İsa Həbibbəylinin "Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" kitabıdır ki, milli ədəbiyyatşünaslığımızın, milli nəzəri fikrin tarixi nailiyyətlərinin sistemləşdiyi monoqrafiya kimi il boyu haqqında resenziyalar təqdim edildi.

Vaqif Sultanlının "Azərbaycan ədəbi tənqidi" kitabından danışmaq olar. Bu monoqrafiyada Vaqif Sultanlı ədəbi tənqidin klassik janrlarına - şərh, ədəbi risalə, di-bəçə, təzkirənin təqdimindən başlayaraq istiqlal dövrünün irəli çəkdiyi postmodern tənqidin nümunələrinə qədər bədii inkişafın tarixini mürəkkəb və təzadlı bir estetik vəhdət, vahid sistem kimi əhatə edir, həmçinin Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi təşəkkülünün vahid bir konsepsiyasını yaratmaq üçün Azərbaycanın Günəyinin ədəbi tənqidi fikri və mühacirətdə yaşayan ziyalılarımızın elmi-nəzəri axtarışlarını da ədəbi bəzaya çevirir. Belə bir vəsəli yənaşma, əhatəli kontekst bizə həmd də ona görə lazımdır ki, fikir həyatımızda önəmli yerə olan bu insanların irsi bütün yönləri ilə nəzəri analizin tədrimətinə çevrilib dərkini və layiqli qiymətini ala bilsin. Bu bütövlük həmçinin vahid bədii inkişaf mənzərəsində tədqiqdə kənarlaşmış sahələrin mövqeyini dəqiq təyin etməyə, bu mövqələrin hərətfəfli nəzəri ifadəsi üçün elmi-filoloji vəzifələrin də programını müəyyənəşdirməyə xidmət edir.

Cavanşir Yusiflinin "Söz, mətn, işarə" kitabında çəğdəş ədəbi-nəzəri fikir sivilizasiyalarının dialoqu var. Müəllif klassik ədəbiyyatın yeni düşüncə kontekstindən metodoloji təhəşilərləri aparır. Ədəbiyyatşünaslıqda hazır qəliblərə çevrilmiş təhəşil üsulları ilə, formalaşmış şüaraltı qonaqlar, yanlış təsəvvürlərə bədii fikrin tarixi tərcümbəsi arasındakı uyğunsuzluqları üzə çıxarıır. Klassik mətn öz tarixi tərcümbəsi, nəzəri dərki ilə, mahiyyətdən irəli gələn meyarların, onun təyin edən ictimai, monəvi, estetik dəşifçiləri ilə tokəməldə döviyyəyö çevrilir. Buna ədəbiyyatın özünüdərkini də demək olar. Mətnlə onu yaradan arasındakı

birbaşə əlaqə qurulur, bütün nəzəri baza və təhəşil ardıcılığı dəriniyyə işləyir və notədə mətnin indiyədək gərünməyən komponentləri aşkarlanır, hər sözün insan təhəşilində hansısa məqamın dəşifçisi olaraq gərünülməməsi mətnin yeni keyfiyyətləri kimi oxunur.

Kamal Abdulla öten il çap olunan "Mənim Füzulim" kitabında şairin mətnlərinin onun şəxsiyyəti, naturanın fərdi dərini və zirvə gəröşiciləri ilə əlaqələndirərək təhəşil çəkir. Füzulinin daxili ələminin onun misralarının arasındakı axtarır. Bu misraların fəlsəfi-estetik enerjisinin gəzə gərünməyən bütün yönləri hərəketə gətirilərək şairin kimliyini medana qoymaq üçün gərünüyyə, təsvirə çevrilirlər. Bu kitab mənə Artur Konan Doyle "Din yeni vəy işığında" esse-sindəki maraqlı bir fikrini xatırladı. Konan Doyle yazır ki, "Məşihin ölümü, "İncil" də hər nə qədər təsirli təqdim olunsada, gərünür, başqar tarixində qeyri-adi dərəcədə ələmətdər bir hadisə - islahat uğrunda ölmək kimi əsaslı rola iyələnməyib. Məşihin ölümünə ifrat dərəcədə çox, ömür yoluna isə bir nə qədər əzəz diqqət ayrılıb, halbuiki hər şey böyüklük və gərəkəç ibrət məhz, bu sonuncudadır. Bu, ələ bir ömür yoludur ki, hətta bizə gəlib çatmış məhdud rəvayətlərə görə də, onda gəzələndirən uzaq bir cizgi də tapılmas: özgələ mənasibətə diti füzümlülük, hər kəsi əhatə edən insaf, mərhəmət duyğusu, düşüncənin şərti genişliyi, nəcibənə cəsərat hesabına zənginləşmiş bir ömür yolu!"

"Dörd əsrədən çoxdur ki, Füzüldən qor-xurəç, biz şairi axtarıır, insanı yox... Niyə gənc, cavan Füzülini heç kim axtarmır, heç kim buna cəhd etmir?! Niyə heç şairini kimlə oxuduğu heç kəs maraqlandırmır?! Bəs ilk müəllimi kim olmuşdu - ona ilk olaraq qafiyə, vəzn öyrədən ilk müəllim?!", - yazın Kamal Abdulla da daha çox yaratdığı lirik obrazlarından danışılın Füzülini deyil, hamin mətni, hamin obrazı yaradın insanı kaşf və təqdim edir, böyük şairimizə məxsus iradə kamilliyi, kamal və mərifət ələmini, cəsərat və tovaşəkərliyi, somimiyat və nifroti ifadə etmək üçün doqıq detallar, cizgilər seçir, sözün süzülüb gəldiyi dəriniyəllər, o dəriniyəllərdə təzahür edən ruhu tanımağa çalışır. Mətnlə insan arasındakı rabitə qurulur, misralar ovaqtın yaddaşına hopmuş yaşantıların obrazı kimi gərünmə hədəfinə çevrilir. Adətən, ədəbiyyatşünaslıqda şair tərcümbəy-halının faktları onun mətn-

lərinin bədii estetik təhəşilinə tamliqinə kəmə edən vəsəti sayılır. Kamal Abdulla ox-sinə davranır, Füzüli misralarının, yaxud bəytilərinin təhəşil əsasında şairin ömür təforriyatlarına vurğular edir: "Mən addım-addım, misra-misra, qafiyə-qafiyə bu insana, onun mahiyyətinə, dünyabaxışına (dünyağərüşünə deyil - bu, bir başqə müstəvinin gəröşicisidir), məhz dünyabaxışına, gündəlik, yer üzündəki gündəlik həyatına yaxınlaşmaq istəyirəm". Poesiyanızın "qara dəliyi" olan Füzüli sözünün səhri dünyasını müəyyənəşdirdir üzə çıxardın "Mənim Füzulim" kitabı metafizik insan axtarışlarının üfüqlərini genişləndirir.

Bu ilin yanvarında Təhran Əlişanoğlu-nun 100+1 yazdın ibarət olan "T. Mustafayinin "Ədəbiyyat səhəti" ədəbi-tarixi esse kitabı 2020-ci ildə tənqidçinin 65 yaşının tamamında işıq özü gərşə də bunu 2019-cu ilin sonluğunu şərtləndirən faktlar sırasındakı ələmləyir. Zaman etibarlı daha əncələ, "Press-fakt" qəzetindəki "Ədəbiyyat səhəti" başlıqlı silsilə mətnlərin çap olunduğu 1995-1997-ci illərə gərib çıxan bu yazıları tənqidçi o vaxt öhdə kimi, yazdığı T. Mustafayə imzası ilə təqdim edir. Nədən məhz T. Mustafay? Tənqidçinin şərhində oxuyuruq: "T. Mustafayə bir obrazdır. Bunu mən yaratmışam. Nəco ki, Məhəmməd Füzüli - Məcnunu, Migel de Saavedra Servantes - Don Kixotu. Məqsəd nədir; guya T. Mustafayə dağılmış, dəşifçiyə vəziyyətdə olan ədəbi prosesin strukturunu, layihə üzrə, kərpic-kərpic bərpə edəsizmi. Yeni təkbəşnamə?"

Kitab "1990-cı illərdə böyük epoxal sınımlar içrə olan milli ədəbiyyatın iç durumunu təsvir və tərənəmm etmək cəhdidir. Əsər boyu bütün tarixi ədəbi-nəzəri təcrübəni mənimsəməklə yanaşı, sənət kriteriyaları, bədii zəvəç və dünyagərüşü, ələcə də dəyərlandırmə prinsipləri baxımından, istər yeni rəkrəşdın araşdırdığı klassik mətnlərə, istərsə də müstəqilliyin ilk dönmələrinin ədəbi proseslərində gədon yeni təməyli və axtarışlara kongenial olan müxtəlif - obraz dəşifçisi. Öz imkanlarını tükətdən olan milli ədəbi-nəzəri fikrin yeni metodoloji prinsiplərə, təhəşil və qiymətləndirmə üsullarına ehtiyac duyduğu 90-cı illərdə ərsəyə gələn bu səhəbətər ki uğurlu cəhəti özündə ehtiva edir: yeni epoxanın bəxş etdiyi azad, müstəqil, ədəbiyyat haqqında ehtəksiz, buxovsuz mühakimə səriş-təsi və müasir dünyanın ədəbi-nəzəri fikri kontekstində düşüncə və milli dəyərölərə bu zəmində nəzarət yitirmək meyli, məsələlərin dünyə ədəbiyyatı kontekstində dərk, "çəğdəş Dünayla. Zamanla iyəlaşmaq ələyəcəsin təzə təzahürü" ni, kitabın bütün estetik platforması bu iki qəyən, xəttin üzərində qoralarlır.

Yaradıcılıq metodları və üslublar, dövrləşdirmə problemləri, ədəbiyyat tarixçiliyi məsələsi, ədəbi tənqidin estetik səciyyəsi, nəsr janrlarının tokəməllünü şərtləndirən milli ədəbi-estetik kontekst və dünya ədəbi prosesinə qovuşma məqamları, habelə realizm, romantizm, önəne və novatorluq, irs və varislik kimi ədəbiyyatımızın köklü nəzəri problemlərindən tutmuş çəğdəş prosesin inkişaf meyllərini öyrənilməsinə, cari bədii təsəvvürlərin təhəşilinə qədər yeni kontekstdə yənaşma "T. Mustafayinin Ədəbiyyat səhəti" kitabının düşüncə sınırlarını genişləndirən mövzularıdır.

2019 - KİTAB İLİ

5 ←

Proses. Bu gün ədəbiyyatımızda baş verən proseslər haqqında real mənzərini ölkədə çap olunan qəzetlər: "Ədəbiyyat qəzeti", "525-ci qəzet", "Kaspi" və "Ədalət" qəzetinin Ədəbiyyat əlavəsi, jurnallar: "Azərbaycan", "Ulduz", "Tənqid.net", "Litaraturmy Azerbaydjan", Əli bəy Azərinin təsis etdiyi "Xəzan", Tərcümə Mərkəzinin təsis etdiyi "Xəzər" dünya ədəbiyyatı jurnalı kimi nümunələr, situasiyanın çevikliyinə və əyaniliyinə daha çox ayna tutmaq baxımından ədəbiyyat saytları: "kulis.az", "edebiyatqazeti.az", "sim-sim.az", "artkaspi.az", "yarpaq.az" və b. internet portalı sərgiləyir. Ədəbi gedişatın izlənilməsində bu mətbu orqan və ədəbi saytların hər birinin yeri var və çağın ədəbi mənzərəsini ən müxtəlif rakurslardan gündəmə gətirir.

Zamanın obrazı ədəbiyyatın içindən necə görünür? Ötən il bu sualı cavablandırmaq missiyasını roman janrı boynuna götürdü. Şərif Ağayarı Aprel şəhidi, cəsur polkovnik-leytenant Raqif Orucova həsr etdiyi "Komandir" romanı, Kamal Abdullanın "Sirlərin sərgüzəşti", Əjdər Olun "Lo", Niyazi Mehdiyin "Altay və Umay", Zahid Santorpağın "Quşların intiharına ağlamayın", Pərviz Cəbrayılın "Məryəm surəsi", Aqşin Yeniseyin "Tarix və tale", Cəlil Cavanşirin "Azğın" romanları janrı diqqət mərkəzinə çevirməyə nail oldu, belə ki, əsərlərin prosesə yeriməsi, həzmi bugümmüzdə də işləkdə, diqqət mərkəzində qalmaqdadırlar.

Ötən il çap olunan Elçinin "Mənə niyə gülürsən", Ramiz Rövşənin "Göyərçinim, gəl görüm" və "Şəkili Əlifba" kitabları ilə tanışlıq göstərir ki, əksər ölkələrdə olduğu kimi bizdə də peşəkar yazarlar uşaq ədəbiyyatına tərəf səmtilənməyə başlayıblar. Bütün hallarda yazdığı mətnlərin alt qatında insan metaforasına yer saxlayan Elçin yaradıcılığı üçün belə bir dönüş imza atmaq gözlənilən məqamdır. Bunu ötən il noyabrın 22-də Mədəniyyət Nazirliyi və Milli Kitabxanasının birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən mərasimdə Elçinin yeni işıq üzə çıxən "Baş" romanı, "Qırx beş. Seçilmiş hekayələr", "Daha dərin qatlara. Seçilmiş məqalə və esselər" və "Mənə niyə gülürsən" kitablarının təqdimatında qeyd etmişdim: Elçinin əsərlərindəki ibrotamiz qat, pırıqlara meyil, dünyanın sirlərinin mənasına, insan həqiqətlərinin gizlinlərinə varmaq ustalığı ona daim qələm işlətdiyi uşaq ədəbiyyatı sahəsinə keçidi asanlaşdırır. Nədən ki, uşaq psixologiyası və taleyi məsələsinin qoyuluşu ancaq həyatı müəyyən dərk məqamına yetmiş yazıcının təfəkkür məhsulu kimi meydana çıxıb bilər.

Daim metafizik qata, ruhsal aləmə həssaslığı ilə seçilən Ramiz Rövşənin yaşın bu çağında uşaqlar üçün mətnlər yazması getdikcə sozalan, işığı azalmaqla olan dünya-

dan narahatlığın izharından başqa bir şey deyil. Bunu 11 may 2019-cu ildə Bakı Kitab Mərkəzində Ramiz Rövşənlə keçirilən görüşdə şairin özü də etiraf etmişdir: "Mən niyə uşaq şeirləri yazmaq istədim? Düşündüm ki, bizim yaddaşımız işğal olunur. Artıq yeni dövr uşaqlarına ABŞ və digər ölkələrin cizgi filmləri göstərilir və onların öz yaddaşı yoxa çıxır. Yaddaşın işğalı başlayıb. Mən o yaddaşı bərpa etmək üçün yazmaq istədim".

Daha bir kitabdan danışmaq istəyirəm. Fərid Hüseynin "Sevdiyim əsər" kitabı ilk növbədə, seçilmiş əsərlər haqqında fikir, təhlil toplusudur. Hər dövr ədəbiyyatına öz havasını, tələb və qayğılarını əlavə edir. Bu mənada, hər hansı dildə yazılan əsər ilk növbədə, mənsub olduğu xalqın poetik sistem özünəməxsusluğunun, ədəbi dünyagörüşünün formalaşma yollarını və inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirməkdə mühüm rol oynayır. Bugünün fərdi-psixoloji, fəlsəfi və ictimai-siyasi prosesləri içində həmin əsərin yeri, çəkisi nə qədərdir?! Yeniləşən fikrin dinamikasına, bəşəri məzmun çalarlarının genişlənməsi ölçülərinə nə dərəcədə davam gətirir? "Sevdiyim əsər" kitabında hər söhbətdə müraciət edilən əsərin nəzəri-estetik şərhində heç də həmişə fərqiyyə vermədiyimiz bir çox məqamların daha dərin qatlarına nüfuz edildiyini görürük. Hər söhbət fərqli interpretasiyalarla mətnin sehrini açmağa yönəlir, bu sehiri ideyada, fikirdə, problemdə axtarır, tapır və oxucu üçün şərh etməyə çalışır. Bu şərhlərin özü, haqqında danışan şəxsin maraq dairəsini, bədii əsərlərə və ədəbi simalara yanaşma və təhlil prinsiplərini anlamaq baxımından maraq doğursa, o biri müstəvinin heç vaxt dəyişməyən fiquru - Fərid Hüseynin ədəbi duyumu, mütaliə və kontekst gənşliyi, əsərlə bağlı incə, həssas tələflərə fokuslanmaq səriştəsinin qabarıqlığını meydana qoyur.

Ötən il Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin nəşri olan "Dünya ədəbiyyatı" dərgisinin bütövlükdə esselərə həsr olunmuş yeni sayının çapı modern ədəbiyyatın tanındılması istiqamətində sistemli bir layihə təəssüratı yaradır. Dünyanın bir çox tanınmış sənətkarlarının ədəbi fikir həyatına təsir edən esselərinin - Cavanşir Yusifli, Səlim Babullaoglu, Seyfəddin Hüseynli, Qismət və digərləri tərəfindən tərcümə olunaraq toplu halında təqdim olunması mədəniyyətə təməna və dərkə yeni imkanlar qazandırır.

Aydındır ki, heç bir il problemi sonadək tükətmir. Əvvəlki zamanın gedişatından zəmin aldığı kimi, hansısa elmi-nəzəri ümumiləşdirmələrin başlanğıcını qoyur, ədəbi-bədii uğurlara zəmin verir. İnanıq ki, bu sırada 2019-un bir çox önəmli proseslərinin intişarına yol açdığına, seçimli toza-hürlər verəcəyinə şahid olacağıq.